

УДК 811.112.2:81.25 (075)

DOI: 10.34142/2312-1076.2022.1.99.04

І.А. Колеснікова

ЧИСЛІВНИК ЯК ЕЛІТНИЙ КОМПОНЕНТ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація

Стаття присвячена проблемі нормативного і використанню числівників в інформаційному просторі (фахове спілкування, комунікація в ЗМІ та повсякденні контакти). Звертається увага на стабільно велику кількість помилок у функціонуванні цієї частини мови, аналізуються порушення літературної норми у числівниках на фонетичному, акцентуаційному та морфологічному рівнях, наводяться типові помилки та рекомендації щодо їх усунення. Актуальність вивчення цієї мовної патології полягає в тому, що числівник посідає одне з перших місць у реєстрі ненормативного використання лінгвальних одиниць сучасної української літературної мови, хоча саме він є семантично обмеженою точною лексичною одиницею, що виражає таку важливу понятійну категорію, як квантитативність. Порушення, пов'язані із цією частиною мови, викривлюють контент повідомлення, призводять до суттєвих помилок у багатьох сферах професійного спілкування, де точність і вичерпність є пріоритетними. Крім того, вони можуть спричинити і негативні наслідки у реальному технологічному процесі на виробництві. Таке ненормативне вживання не сприяє і встановленню та розвитку звичайного спілкування комунікантів на побутовому рівні, коли виникає потреба у конкретній дозованій інформації, а іноді навіть стає лінгвальним знаряддям шахрайських сфер. Теоретичні постулати щодо функціонування числівників недостатньо регламентують узусний аспект його використання. Хоча ці

правила не є складними і можуть за бажанням легко засвоюватися носіями мови, кількість помилок щодо цієї частини мови не тільки не зменшується, а, навпаки, зростає у геометричній прогресії. Це, безумовно, потребує негайного втручання фахівців-лінгвістів.

У статті наводяться стислі рекомендації щодо засвоєння окремих граматичних категорій, які характеризують цю частину мови і дозволяють легко позбутися негативних лінгвальних звичок. Окремий акцент зроблений на специфіці функціонування числівників у фаховому спілкуванні, оскільки вони є одними з основних аплікантів професійної сфери, зокрема спеціального тексту. Знання мови та літературної норми є важливим елементом лінгвального портрету фахівця, що є вагомим інструментом конкуренції у сучасному світі.

Ключові слова: числівник, професійний інформаційний простір, компонент комунікації, типові помилки, фонетичний, акцентуаційний, морфологічні рівні.

Abstract

The article is devoted to the problem of normative and use of numerals in the information space (professional communication, communication in the media and everyday contacts). Attention is drawn to the consistently large number of errors in the functioning of this part of speech, analysed violations of the literary norm in numerals at the phonetic, accentual and morphological levels, provides typical errors and recommendations for their correction and prevention. The relevance of the study of this linguistic pathology is that the numerator occupies one of the first places in the register of non-normative use of linguistic units of modern Ukrainian literary language, although it is semantically limited exact lexical unit that expresses such an important conceptual category as quantitative. Violations related to this part of the language distort the content of the message, leading to significant errors in many areas of professional communication, where accuracy and completeness are

paramount. In addition, they can cause negative consequences in the real technological process in production. Such non-normative use does not contribute to the establishment and development of normal communication of communicators at the household level, when there is a need for specific dosed information, and sometimes even becomes a lingual tool of fraudulent spheres. Theoretical postulates on the functioning of numerals do not sufficiently regulate the oral aspect of its use. Although these rules are not complicated and can be easily assimilated by native speakers, the number of errors in this part of the language not only does not decrease, but, conversely, increases exponentially. This, of course, requires the immediate intervention of linguists.

The article provides brief recommendations for mastering certain grammatical categories that characterize this part of speech and allow you to easily get rid of negative lingual habits. Particular emphasis is placed on the specifics of the functioning of numerals in professional communication, as they are one of the main applicants in the professional field, including special text. Knowledge of language and literary norms is an important element of the linguistic portrait of a specialist, which is an important tool of competition in the modern world.

Keywords: numeral, professional information space, communication component, typical errors, phonetic, accentual, morphological levels.

Постановка проблеми. Однією з ознак сучасної публічної комунікації є недотримання норм літературної мови, що особливо поширено при вживанні числівників. Розширення функцій сучасної української літературної мови та її всебічна законодавча підтримка не гарантує реальної грамотності спілкування у будь-якій сфері й не сприяє подальшому розвитку мови.

Отже, теоретичні постулати не забезпечують дійсного практичного втілення, що є вкрай негативним явищем:

кількість лінгвальних помилок у ЗМІ, публічній комунікації і фаховому спілкуванні постійно збільшується і стає негативним приводом для поширення неправильних мовних зразків. Останнім часом стає «модним» ненормативне мовне спілкування, нівеляція чистоти мови та грамотності її носіїв. У результаті будь-які теоретичні спроби покращення лінгвального рівня користувачів мови виглядають ілюзорно, оскільки, як підкреслював Григорій Сковорода, годі побудувати словом, коли те саме руйнувати ділом.

Аналіз публікацій. Числівник є важливим компонентом комунікації, оскільки він виступає єдиним точним виразником кількісних характеристик, їх квантифікатором. Проблема дослідження числівника як частини мови та його функціонування в різних текстах є вкрай актуальною, оскільки ненормативне його використання призводить до викривлення інформації, створює когнітивний дисонанс і не забезпечує інтенції учасників спілкування. Автори робіт, присвячених числівнику, аналізують різні лінгвістичні аспекти, пов'язані з вивченням цієї частини мови: від загальних параметрів до лексико-граматичних особливостей, що свідчить про стійкий науковий інтерес до цієї граматичної категорії.

Так, І. Грачова та О. Радудік розглядають концептуальні засади вивчення квантифікаторів у сучасних граматичних студіях; І.А. Мельник займається аналізом числівникової синтаксичної вербалізації; М.Я. Плющ досліджує функції числівників як ознакових слів; Л.Г. Гажук-Котик розкриває діалектну специфіку складних числівників тощо. На актуальність прагматичних досліджень з теми вказує і наявність певних розділів та рекомендацій, поданих у підручниках та навчальних посібниках з української мови, зокрема у виданні Т.М. Антонюк, О.С. Стрижаківської та А.М. Новіковської.

Проте не вирішеними аспектами робіт з теми «Числівник» залишається аналіз та класифікація типових помилок у

вживанні цієї частини мови в реальному спілкуванні, розв'язання яких дозволить покращити мовлення взагалі та сприятиме виробленню рекомендацій щодо зменшення/унікнення помилок в інформаційному просторі.

Мета статті – проаналізувати типові помилки у використанні різних форм числівників у публічному спілкуванні та дати рекомендації щодо їх виправлення.

Виклад матеріалу. Традиційно семантику числівника окреслюють як таку, що виражає число, кількість предметів та порядок при лічбі, а саму цю частину мови кваліфікують як замкнений, сталий, кількісно обмежений клас (М. Вигодський, В. Виноградов, А. Грищенко, Н. Шведова), хоча з граматичної точки зору він не є цілісним. Цей факт дозволяє виділити в ньому центральну та периферійну ланки тих одиниць, що утворюють числівник як частину мови (Колеснікова, 2007).

Така необтяженість семантики числівника сприяє «бажанню» перевантажити його у фаховому спілкуванні, тобто додати йому додаткових змістових ознак та функціональних можливостей. Числівник є обов'язковим аплікantom концептуального змісту виробничо-технічних текстів (Пристайко, 1991: 149), що реалізовано у використанні цифрових та словесних засобів для презентації кількісно-цифрових даних у професійній сфері.

Серед універсальних засобів вираження квантитативних характеристик виділяють узвичасні математичні формули та вирази, хімічні індекси, фізичні величини, а також формальні елементи професійних текстів: нумерація розділів монографій, параграфів, перелік положень, питань, висновків тощо.

Спеціалізація змісту числівника у фаховій комунікації віддзеркалює семантичні новації у цій сфері, розширення діапазону семантичних та функціональних можливостей даної частини мови. Вона зумовлена декількома чинниками, наприклад:

– перевагою тих чи інших засобів комунікації в конкретній сфері спілкування (поширення абревіатур у виробничо-технічній сфері);

– функціональними можливостями числівників (маркер у складі абревіатур: *T-145* (лебідка);

– стильовою розшарованістю сегментів професійної сфери (наприклад, оформлення спеціальних фразем італійською мовою, а термінів – українською в музичній галузі: *квінтоль, prima voeta*);

– професійним етикетом (латинські, грецькі префікси-числівники: *undevitum monobrachia* – вроджена відсутність однієї кінцівки);

– закріпленістю семантики числівника, перетворення його на кодовий знак у конкретному сегменті фахових текстів (у медичній сфері: *хвіст підшлункової залози та статевих залоз («4.30 – 5.00»)*);

– усталеністю, стандартизацією окремих словотвірних моделей (у радіотехніці: *Д – діод, Х – подвійний діод*);

– оригінальністю, професійною обмеженістю деяких фахових одиниць (у медичній сфері: *трахома///+++ (глибока трахома)*);

– суб'єктивністю, авторським уподобанням при виборі одиниці номінації (в авіації: *АН-2, Ан-10, Ан-24*).

У фаховому спілкуванні числівник виконує такі функції:

– *класифікатора*, що підкреслює рівнозначність цифрових та словесних компонентів терміну;

– *показчика типу* даного предмета;

– *індексу абревіатури*, що виступає її семантичною домінантою;

– *графічного символу*, що є показником семантичних зсувів у даній системі термінів.

Слід зазначити, що, на відміну від мови, де числівник втрачає свою абстрактну математизовану сутність у словосполученнях з іншими частинами мови і набуває ознак

конкретної кількості певних предметів, процесів, у фаховому спілкуванні числівник може виступати як домінанта семантики всієї номінативної одиниці, порівн.: *дифтонг, трифтонг, диграма* (лінгв.).

Цифровий компонент є універсальним засобом презентації професійної інформації, який нерідко використовують як замітник словесних знаків, причому у кожній спеціальній сфері існують різні норми та професійний етикет для функціонування числівників, навіть у спеціальних класифікаціях (Колеснікова, 2007).

Так, у медичних текстах для класифікації хвороб, симптомів, стадій користуються римськими цифрами, наприклад: *хронічне легеневе серце I, II та III стадії*, тоді як в офтальмології типи вірусів у класифікаціях прийнято позначати арабськими цифрами. В окремих медичних галузях існують інструкції щодо використання словесних та цифрових символів та їх графічного оформлення. Деякі особливості вживання цифрових даних у медичній галузі є ексклюзивними, наприклад, позначення зони ока за допомогою циферблату.

Отже, можемо зазначити, що у фаховому спілкуванні склалися певні тенденції використання числівників і цифрових компонентів, а саме:

- набуття числівником самостійної, незалежної від інших складників словосполучення семантики;
- передавання конотацій модернізації, кількісної градації, статичних параметрів об'єкту;
- визнання цифрових символів як оригінальних елементів письмової професійної культури; наявність усталених словотвірних моделей, що набувають ознак своєрідних «професійних штампів»;
- спеціалізація функцій і семантичного навантаження в окремих галузях знань (Колеснікова, 2007).

Числівники, якщо розглядати їх у нормативному плані, залишаються словами-пастками для учасників комунікації.

Важко назвати іншу частину мови, при функціонуванні якої можна було б зафіксувати таку кількість помилок. Числівник і досі залишається «елітною» одиницею щодо частотності порушень усіх норм сучасної української літературної мови не тільки у професійній сфері, але й у повсякденному спілкуванні. Однак слід підкреслити, що точність у передаванні кількісних характеристик і ознак є дуже важливою. Помилка у вживанні числівника – це не тільки неприємний звуковий супровід, негармонійне передавання форми слова, а й джерело важливих квантитативних підробок, порушень змісту тексту або викривлення спеціальної інформації, оскільки число – це, перш за все, точність і чітко окреслена конкретність.

Можна виділити декілька рівнів мови, на яких спостерігаємо порушення літературних норм при функціонуванні числівників. Розглянемо типові помилки при їх використанні:

– **фонетичний рівень.** Поширеним явищем є діалектна вимова числівників *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* з некоректним пом'якшенням останнього приголосного [т'] замість нормативного твердого звука [т]. Про помилковість такої вимови свідчить і графічний варіант цих числівників, у яких остання буква *м'який знак (Ь)* відсутня;

– **акцентуаційний рівень.** Неправильне наголошування числівників, зокрема *одиНАдцять, дваНАдцять, триНАдцять, чотирНАдцять, п'ятНАдцять, шістНАдцять, сімНАдцять, вісімНАдцять, дев'ятНАдцять*, де нормативним наголошенням є склад *НА* (коментар: етимологічно *НА* означає «плюс», порівн.: *одинадцять* = *один* + *десять*);

– **морфологічний рівень.** На цьому рівні фіксується найбільша кількість вживання неправильних відмінкових форм.

Л.А. Мацько виділяє шість основних типів відмінювання числівників і надає відповідні рекомендації щодо лінгвальної поведінки користувачів мови для утворення правильних відмінкових форм, зокрема:

– числівники *один, одна, одно (одне)* відмінюються як займенники *той, та, те*. Крім того, дослідниця підкреслює, що особливістю цього типу є те, що в родовому та орудному відмінках однини виступають дві паралельні форми жіночого роду: *однієї, однією* та *одної, одною* (Мацько, 1997: 390);

– числівники *п'ять, двадцять, тридцять – вісімдесят* у непрямих відмінках мають паралельні форми: *п'яти – п'ятьох, п'яти – п'ятьом, п'ятьма – п'ятьома, (на) п'яти – п'ятьох*. До цього типу словозміни належать збірні числівники *п'ятеро, шестеро* тощо (Мацько, 1997: 390).

Слід зазначити, що в числівниках *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* відмінюється тільки друга частина слова (назва десятків) за зразком числівника *десять*, перша частина (назва одиниць) не відмінюється. Порушення цієї норми є поширеним;

– числівники *сорок, дев'яносто, сто* в усіх відмінках, крім називного, а також знахідного (якщо числівник позначає кількість неістот), мають закінчення *А: сорокА, дев'яностА, стА*;

– у числівниках *двісті – дев'ятсот* відмінюються обидві частини. Помилковим є варіант *двохСТА, трьохСТА, чотирьохСТА, п'ятиСТА, шестиСТА, семиСТА, восьмиСТА, дев'ятиСТА*. Правильними є форми *двохсот, трьомстам, шестистам*. Компонент *СТА* можливий тільки при відмінюванні числівника 100.

Помічником у виробленні правильних відмінкових форм числівників може стати схема питань до них зі словом *СКІЛЬКИ*. Саме закінчення цієї мовної одиниці і є орієнтиром у виборі правильного варіанту:

Н. скільки? десять

Р. скількОХ? десятьОХ

Д. скількОМ? десятьОМ

Зн. скільки; скількОХ? десять; десятьОХ

Ор. скількОМА? десятьОМА, десятьМА

М. (на) скількОХ? (на) десятьОХ

Цю схему можна легко засвоїти, проспівавши її декілька разів на мотив улюбленої нескладної пісні.

Отже, числівники як лінгвальні одиниці є важливим складником сучасного інформаційного простору. Вони стають неодмінним аплікантом текстів нових галузей знань (кібербезпека, інформаційні системи, медичні та соціальні галузі і т. ін.), тому інтерес до їх функціонування в інформаційному просторі з боку лінгвістів є цілком виправданим.

Правильна вимова, наголошування та морфологічна коректність є запорукою адекватного передавання цифрової інформації, запобігання зсувів та помилок при спілкуванні як у професійній сфері, так і в повсякденних контактах. Для поширення нормативних форм числівників варто посилити контроль за ЗМІ, публічною сферою та мовою журналістів, ведучих, державних службовців, депутатів, VIP-осіб, які нерідко припускаються небажаних помилок.

Література

- Колеснікова, І.А. (2009). *Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу*. Дисс. канд. філол. наук. Київ.
- Колеснікова, І.А. (2007). Числівник у термінології: особливості вираження квантитативних характеристик у професійному дискурсі. *Українська термінологія і сучасність*. VII. Київ: КНЕУ, 161–165.
- Мацько, Л.І. (1997). Числівник. *Сучасна українська літературна мова*. Київ: Вища школа.
- Пристайко, Т.С. (1991). Особенности выражения количественно-числового значения в языке для специальных целей. *Терминологические чтения «Проблемы языков для специальных целей, научной и профессиональной коммуникации»*. Ч.1. Київ, 149–150.

References

- Kolesnikova, I.A. (2009). *Linhvokohnityvni ta komunikatyvno-prahmatychni parametry profesiinoho dyskursu [Linguocognitive and communicative-pragmatic parameters of professional discourse]*. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kolesnikova, I.A. (2007). Chyslivnyk u terminolohii: osoblyvosti vyrazhennia kvantytatyvnykh kharakterystyk u profesiinomu dyskursi [Numeral in terminology: features of expression of quantitative characteristics in professional discourse.]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist – Ukrainian terminology and modernity*. VII. (pp. 161–165). Kyiv: KNEU.
- Matsko, L.I. (1997). Chyslivnyk [Numeral]. *Suchasna ukrainska literaturna mova – Modern Ukrainian literary language*. Kyiv: Vyscha shkola.
- Prystaiko, T.S. (1991). Osobennosti vyrazhenia kolychestvenno-chyslovoho znachenyia v yazyke dlia spetsyalnykh tselei [Features of expression of quantitative and numerical value in the language for special purposes.]. *Terminolohycheskye chtenyia «Problemy yazykov dlia spetsyalnykh tselei, nauchnoi y professyonalnoi kommunykatsyy» – Terminological readings "Problems of languages for special purposes, scientific and professional communication"*. Ch.1. Kyiv, 149–150.

Рукопис статті отримано 11 квітня 2022 року

Рукопис затверджено до публікації 22 травня 2022 року

Інформація про автора

Колеснікова Ірина Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри бізнес-лінгвістики ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; вул. Тираспольська, 60, Київ, 04079, Україна; e-mail: makar.chervechek@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-5499-2955>.

Kolesnikova Iryna, Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Business Linguistics of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman; 60 Tiraspol'ska St., Kyiv, 04079, Ukraine; e-mail: makar.chervechek@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-5499-2955>.